

B

Bátran a gyávaságról

Kardos
Tünde

(Koltai
Tamás:
Színház-
paradoxon.
Corvina
Kiadó,
2010)

„A paradoxon az ellentmondás ellentéte. Az ellentmondás mindig zsákutca, de a paradoxon nem az, ugyanis valahányszor elismerjük az egyik oldal igazát, azon kapjuk magunkat, hogy a másik oldalnak is igazat kell adnunk.” (Stewart Brand)

„A színház mindig tele volt, s tele is van paradoxonokkal.” (Kárpáti Aurél)

„Az író szerepe meglehetősen nagyralátó szerep: azé az emberé, ki hivatottnak érzi magát a közönség kioktatására. Hát a kritikusé? Az ennél is jóval nagyralátóbb szerep: azé az emberé, aki hivatottnak érzi magát azt kioktatni, aki hivatottnak érzi magát a közönséget kioktatni.” (Denis Diderot: *A drámaköltészeről*)

Mint amikor a közvetítés szünetében harmadosztályú magyar futballcsapatok elfuserált edzői „szakértik meg” a BL-döntőt, olyannak érzem most magam.

Koltai Tamás legújabb könyvéről írni ugyanis azon túl, hogy megtiszteltetés, komoly lelkiismereti dilemma is. Hogy jövök én ahhoz, hogy recenziót írjak róla? A könyv esetleges hibáit, nekem kevésbé tetsző részleteit is „recenzeáljam”? Vagy hallgassam el a nem-tetszésem, és csak dicsérjem a dicséretre méltó szerzőt, szövegét és a kiadót? A könyvismertetés kényelmes pozícióját felvéve feledkezek meg a bírálatról? Legyek én is gyáva? Mint ahogyan úgy

általában gyáva a magyar színház Koltai Tamás szerint?

Félműveltnek és műkedvelőnek érzem ugyanis magam, ha a (nagy a-val) Koltaival beszélgetek. Neki, aki negyven éve a magyar színikritika egyik legmeghatározóbb alakja, aki majd minden este színházi előadást néz, és nem csak Magyarországon, ráadásul még véleménye is van a látottakról, mely véleményét utolérhetetlenül élvezetes stílusban tudja megfogalmazni, ezért

aztán közel harminc kötet és megszámlálhatatlanul sok kritika szerzője, és igen, akivel szemben rendkívül elfogult vagyok, szóval neki nincs szüksége rá, hogy bármit is hozzáfűzzek legfrissebb könyvéhez. Nem is várja el. Akad neki jobb dolga.

Most például biztos valamelyik hazai vagy külföldi színházi fesztiválon „gyűjti be” legfrissebb előadásélményeit, és olvas, és ír, mert mondjuk hirtelen eszébe jutott egy gondolat, ne adj’ isten egy egész könyvnyi, mint a *Színházparadoxon* esetében, amit úszás közben írt meg fejben. Legalábbis ezt állítja, és csak nevetve legyintene most a görcsömrre, hogy még mindig nem írtam egy sort sem a könyvéről.

Na jó. Akkor legfeljebb mint gyakorló olvasó nyilatkozom. Legfeljebb mint színházakban kétbalkezeskedő mindenes. Mint kezdő dramaturg. Mint aki éppen befejezte ezt a Denis Diderotól ihletett, fiktív beszélgetéseket tartalmazó könyvet, gondol róla valamit, és most megírja. Jó, legyen.

Diderot *Színészparadoxon*ából vétetett a cím és a dialógus-technika, a „Mestert” idézi a könnyedség és a szabad gondolkodás, az unalmas konvenciók és lusta sablonok elleni lázadás.

A magyar színház közelmúltjával foglalkozó ötven beszélgetés, mely nem más, mint – ahogy Koltai legtöbb kötete – előzőleg már különböző lapokban publikált írások gyűjteménye. Négy színházi évad kronologikus elemzése és kritikája.

Két figura, akik színházról beszélgetnek.

Kétség nem fér hozzá, ketten egyek: Koltai Tamás. Aki visszabeszél, ellentmond vagy éppen helyesel saját magának, bizonyos Első és Második vitázó bőrébe bújva.

És hogy a párbeszédből vita váljék, hol szkeptikus, hol naiv, hol cinikus, hol provokatív beszélővé kell válnia. Ha úgy tetszik: színészkednie kell. Átlényegülnie. Koltai Tamás tehát szerepeket játszva esztétizál.

Színész-kritikus. Ami látszólagos ellentmondás. Paradoxon. Ahogy minden, ami a színházzal kapcsolatos. Paradoxon nélkül képtelenség színházról gondolkodni. Ezért beszélgetni sem lehet nélküle. Színházról beszélgetni különben is annyit tesz, mint előbb vagy utóbb (inkább előbb) vitába bocsátkozni. Mert polémiába ágyazódnak a szavak, valahányszor egy színházi jelenségről, előadásról, vagy színésről nyilatkozunk. A szavak, melyek önmaguk paradoxonjai. Egyszerre jelentenek jót és rosszat, igent és nemet, tetsziket és nem tetsziket. Ellentmondások oldódnak fel és egyértelműségek kérdőjeleződnek meg, igazságokról derül ki pillanatok alatt, hogy csupán szépen megfogalmazott hazugságok.

Koltai Tamás beszélget.

Akkor, amikor már nem sokan állnak szóba vele. Akkor, amikor sokan már egymással se nagyon állnak szóba. Akkor, amikor a színházi döntnökök dühöngenek, kirekesztenek, acsarkodnak, követelőznek, jön egy művelt kritikus, aki közérthetően, elegáns modorban társalog. Üriemberként (régivágású úriemberként) vitatkozik, meghallgatva a másikat, esetleg urambocsá’ elfogadva a másik véleményét. (Fehér holló. Paradoxon?)

A *Színházparadoxon*ban rendezések és darabok, színházpolitikai melléfogások, igazgatói kinevezések és leváltá-

sok, művészszínház kontra szórakoztató színház buta szétválasztása, előadó-művészeti törvény, színházi fesztiválok, a színikritika helyzete, egy színészgyénység pályafutása, a művészi cenzúra léte vagy nemléte, hagyomány és újítás mind-mind létkérdésként fogalmazódik meg Koltai fiktív vitái során. És egy országban, ahol évente négymillió színházjegyet adnak el, joggal hihetjük, hogy nemcsak az ő személyes és szakmai létkérdéseiről van szó.

A kötet borítójára James Deitz *Dream, Dream* című festménye került. Fehér maszk tükröződik egy áttetsző kockában.

„Első vitázó: Nem hiába mondják, hogy a színház tükör. Látszik benne Magyarország.”

Amilyen az ország, olyan a színház. Amilyen a színház, olyan az ország. Koltai Tamás a színházon keresztül életbevágó, valós társadalmi-politikai problémákról értekezik. Következésképpen ugyanezt várja el a mai magyar színházról is. Még az úgynevezett szórakoztató színházról is, mely a legtöbb esetben egy rosszul értelmezett népszínházfogalomra hivatkozva ontja magából az értéktelent, a színvonalalant, a gagyit. A *Színházparadoxon* számonkéri a mai magyar színházról a *hic et nuncot*, a valószínűságra való reflektálást, vagy legalább egy épkezláb gondolatot. Kárhóztatja a mindenkori struktúrát, mely leginkább felelős a magyar színház benuhátságáért, a politikát, mely sorozatosan rossz kultúrpolitikai döntéseket hoz, és a szakmát, mely mindezt szórtanul és gyáván tűri, és ha érdekei úgy kívánják, még támogatja is.

„Első vitázó: Mintha nem ismerné a színházi szakmát. Nyíltan véleményt vállalni személyekről? Még esztétikáról sem.”

Koltai nevének nevezi a dolgokat és néven nevezi a botcsinálta színházcsinálókat, és nem érdekli, kit sértenek a szavai, vagy éppen kinek jöhet jól valamely kijelentése. Konkrét, lesújtó példákön keresztül mutatja be a magyar színház gyávaságát, és hoz fel ellenpéldákat a nem is olyan távoli külföldről. Teszi mindezt nagy adag humorral és öniróniával. A *Színház* című havilapról – melynek főszerkesztője – például lazán megjegyzi, hogy senki nem olvassa. (Természetesen az egyik fiktív vitázó szájába adva a mondatot.)

A *Színházparadoxont* se biztos, hogy sokan fogják kézbe venni. Pedig élvezetes olvasmány. És nemcsak annak, aki képben van a könyvben tárgyalt négy évad előadásterméséről, és nemcsak annak, aki otthon van a színházelméletek útvesztőjében, és nemcsak a szakmának. Lám, még én is értettem.

Mégis egy helyenként bújtatva, de jobbára mégiscsak esztétikai kérdésekkel foglalkozó könyv miért nem szép?

A *Színházparadoxon* – a borítót leszámítva – csúnya. Keskenyebbél is keskenyebb margók, sűrűn szedett sorok, következképpen áttekinthetetlen oldalak teszik nehézkessé az olvasást. Ha vitába szállna most velem egy fiktív vitapartner, biztosan felemlengetné az igényes könyvkiadás anyagi vonatát, de bocsánat: nem lehet pénzkérdés, hogy egy lebilincselő olvasmány során az ember (lányának) szemét vezessék a sorok.

És bizonyára nem anyagi okok miatt töri meg az egyébként

élvezetes polémiát a viszonylag sok és hosszú szó szerinti szövegismétlődés sem. Az eredetileg különálló, hosszabb-rövidebb időközönként publikált cikkek természetéből adódóan gyakoriak a visszautalások előző beszélgetésekre, amik viszont így, közvetlenül egymás után feleslegesen akasztják meg a folyamatos olvasást.

Valójában persze kukacoskodás részemről ezen szerkesztői vagy tördelői hibák (biztosan ők is, mint mi a színházban, egymásra mutogatnak) felemlengetése, hiszen a *Színházparadoxon* lényegén nem változtatnak a formai hiányosságok. Még az sem, hogy bizony jó pár mondat végéről lemaradt a pont. Sőt szimbolikusnak érzem ezt a bizonyára nyomdai hibát. (a nyomdászok vajon kire mutogatnak?) Mert nincs még minden kibeszélve. Mert vannak itt még lejátszatlan meccsek (hogy ezt a recenziófélet indító futballpéldát lekerekítve lássam).

Nem teheti még ki a pontot Koltai. Jó pár színházi (ál)botrány, igazgatói kinevezés vagy épp igazgatói kinevezés visszavonása, sikerült és kevésbé sikerült színházi előadás és darab, abnormális színházi jelenség várja Koltai Tamástól a reflektálást.

Ahogy csak ő tudja megtenni. Higgadt hévvel, laza komolysággal, és zárkózott bátorsággal (ez utóbbi, Koltaira nézve talán nem is paradoxon). Mert ő megteheti.

Mert belőle nem csinált gyávát az öntudat.

Fandl Ferenc Hamlet visszanéz

(Sándor
Iván –
Féner
Tamás:
Hamlet
visszanéz –
Gábor
Miklós
arcai,
szerepei.
Tiszatáj,
2010)

„Nem vált meg téged, amit mások írtak, akikhez rettegésedben fohászkodsz, ők nem te vagy, mély labirintusához láncolva saját bolyongásaidnak.[...] Anyagod az idő, a szakadatlan. Az vagy, ami ő, minden pillanatban.” (J. L. Borges)

Hamlet visszanéz. Beszédes cím, nem is tudom, illő- e elpazarolni egy életrajzi írás kedvéért. Nem is szeretek életrajzot olvasni. Nehéz műfaj. Ha objektív a szerző, akkor unalmas, ha szub-